

WSTĘP

*Dziecko jest małe, lekkie, mniej go jest.
Musimy pochylić się, zniżyć się ku niemu*

Janusz Korczak

Dziecko, żyjące w dziewiętnastowiecznych realiach ziem polskich skupiło uwagę autorów piątego tomu z serii wydawniczej *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*¹. Ukazanie „świata dziecka” jest niewątpliwie wyzwaniem, właściwie zadaniem niemożliwym do zrealizowania przez badaczy epoki. Problem polega przede wszystkim na ograniczonej podstawie źródłowej. „Dziecięcy świat”, dziecięcy sposób postrzegania rzeczywistości jest właściwie pozbawiony bezpośrednich źródeł, małe dziecko nie pisało pamiętników, dzienników², najmłodszych poznajemy głównie z opisów ich rodziców, dorosłych opiekunów, nauczycieli lub obserwatorów, a memuary odnoszące się do dzieciństwa zazwyczaj powstawały kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt lat później i zostały napiętnowane doświadczeniem „życia”. Pomimo tych trudności autorzy podjęli się trudu scharakteryzowania tej rzeczywistości na podstawie dostępnych źródeł różnej proveniencji.

Tematyka zawarta w tomie ogniskuje się wokół kilku wątków tematycznych. Podjęto zagadnienia dotyczące dziecka z różnych warstw społecznych i z różnych środowisk (Tadeusz Stegner, Marek Przeniosło, Jarosław Kita, Maria Korybut-Marciniak, Marzena Iwańska), obszernie zaprezentowano kwestie ochrony życia i zdrowia dziecka (Iwona Janicka, Małgorzata

¹ Dotychczas ukazały się: *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak, Olsztyn 2013; *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Portret kobiety”. Polki w realiach epoki*, t. 1, red. M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak, Łódź-Olsztyn 2014; *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Portret kobiety”. Polki w realiach epoki*, t. 2, red. J. Kita, M. Sikorska-Kowalska, Łódź-Olsztyn 2014; *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Portret kobiety”. Polki w realiach epoki*, t. 3, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, M. Klempert, Łódź-Olsztyn 2014.

² Do nielicznych źródeł tego typu należą zamieszczone w antologii pt. *Świat dziecka ziemiańskiego. Antologia źródeł*, wstęp, wybór i oprac. N. Kapuścińska-Kmiecik i J. Kita, Łódź 2012.

Przeniosło, Joanna Sosnowska, Hanna Kurowska, Daria Domarańczyk, Jolanta Kowalik), przybliżono „dziecko” w systemach edukacyjnych i wychowawczych (Antoni Maziarz, Monika Nawrot-Borowska, Monika Wąs, Anna Czajka, Grażyna Czerniak i Justyna Zyśk, Aleksandra Rybka), ukazano szereg portretów dziecięcych w rodzinach (Emilian Prałat, Marta Kłak-Ambrożkiewicz, Mateusz Klempert, Piotr Bojarski), poruszono również obraz dziecka w literaturze epoki (Anna Kowalczyk).

Obraz dziecka i dzieciństwa w niniejszym tomie został nakreślony na podstawie różnorodnych dostępnych źródeł, z których na pierwsze miejsce wysuwa się dziewiętnastowieczna prasa – zarówno codzienna, jak i ta o charakterze poradnikowym oraz periodyki służące edukacji najmłodszych. Ogromną rolę w odtworzeniu tematu odegrała również literatura poradnikowa – poczynając od poradników odnoszących się do procesu wychowawczego, jak i służąca zdrowiu oraz higienie najmłodszych. Wykorzystano liczne drukowane i rękopiśmienne pamiętniki i dzienniki, a także korespondencję, materiały statystyczne i literaturę piękną. Nie zabrakło również materiałów źródłowych przechowywanych w archiwach krajowych i zagranicznych.

Badacze podjęli zagadnienia odnoszące się do miejsca dziecka w rodzinie i jego codzienności w różnych warstwach społecznych – w rodzinie arystokratycznej, ziemiańskiej, urzędniczej, robotniczej, chłopskiej, rodzinach katolickich i protestanckich. Część autorów skupiła swoje zainteresowanie na programach filantropijnych, wychodzących naprzeciw najmłodszym członkom społeczeństwa w grupach spauperyzowanych, dotkniętych konsekwencjami I wojny światowej, czy klęsk podstawowych. Z wielu tekstów wyłania się obraz „trudnego dzieciństwa”. Wykorzystane źródła statystyczne uświadamiają czytelników o dużej śmiertelności najmłodszych oraz rozmiarach zachorowalności, a także podejmowanych działaniach medycznych i kuracyjnych, środkach leczniczych i sposobach zapobiegania chorobom. Znajdujemy również obraz literacki dziecka chorego. Nie uszła uwadze higiena dziecka, jego dieta oraz zalecana przez lekarzy i higienistów pielęgnacja.

Bohaterowie niniejszego tomu to także najmłodsi członkowie społeczeństwa, którym starano się wpoić wiedzę, umiejętności i postawy, by w przyszłości stali się godnymi reprezentantami narodu, społeczeństwa, grupy społecznej, rodziny, a także uzyskali gotowość do podjęcia wyzwań dorosłości, potrafili zadbać o podstawy materialne gwarantujące godne życie, gospodarować w dziedziczonych majątkach, zadbać o własną przyszłą rodzinę. Mamy więc teksty odnoszące się do zajmujących istotne miejsce w społecznej dyskusji w XIX stuleciu kwestii oświatowych i wychowawczych. Zainteresowanie wzbudziła również sprawa wychowania „w duchu

narodowym”, zaszczepianie patriotyzmu, religijności, moralności, a także walki o oświatę w poczuciu przynależności do narodu.

Niniejsza monografia obok zagadnień podejmujących trudne dzieciństwo, które źródła umiejscawiają na pierwszym planie, ukazuje również jasną stronę dzieciństwa. Zapoznaje czytelnika z całym spektrum zabaw i zabawek dziecięcych, czytelnictwem najmłodszych w pałacach i dworach ziemiańskich, dziecięcymi rozrywkami, podróżami do kurortów i mniej znanych uzdrowisk, przykładami spędzania szczęśliwego czasu na łonie rodziny i w grupie rówieśniczej.

Artykuły i rozprawy zamieszczone w prezentowanym tomie przybliżają niepodejmowane dotąd zagadnienia społeczno-kulturowe skupiając swoją uwagę na blaskach i cieniach dzieciństwa. Uzupełniają badania nad życiem prywatnym społeczeństwa polskiego w XIX wieku i uświadamiają konieczność dalszych eksploracji na tym obszarze.

Jarosław Kita
Maria Korybut-Marciniak